

Bokrecension: Så kan vi förstå oviljan att tolerera SD

Svenska Dagbladet den 30 maj 2022

Recension av *Det rättfärdiga sinnet. Om moralens psykologi* av Jonathan Haidt

I år är det tio år sedan den amerikanske socialpsykologen Jonathan Haidt, numera ett tongivande namn i den västerländska idédebatten, publicerade "The righteous mind: why good people are divided by politics and religion" om moralens roll i politisk åsiktsbildning och polarisering; enligt min uppfattning en av 2000-talets bästa fackböcker. Först nu ges den ut på svenska.

Det är ett välkommet initiativ, men tyvärr har förlaget inte tagit hand om Haidts bok på ett bra sätt. Översättningen fångar inte originalets stilistiska elegans och är på centrala terminologiska punkter tveksam eller rentav felaktig. Jag saknar även ett förord som så här långt efteråt introducerar boken för en svensk publik.

Utgångspunkten för Haidts forskning är att människor, till skillnad från vad som ofta har antagits, inte resonerar sig fram till moraliska ställningstaganden. Dessa görs tvärtom snabbt och intuitivt och motiveras först i efterhand, åtminstone i bästa fall, med förnuftsbaseade argument. Haidt liknar denna kognitiva process vid en elefant som burdust trampar fram med en ryttare som fåfängt tror sig styra men i själva verket tjänar elefanten.

Haidt menar att den moraliska intuitionen vilar på sex grundvalar, "moral foundations" på engelska. Dels tre individualistiskt betonade: frihet, rättvisa och omsorg – inte "omtanke" som "care" har översatts till i den svenska utgåvan. Dels tre gemenskapsorienterade: lojalitet, auktoritet och helighet, eller kanske hellre "okränkbarhet" på svenska för att få fram att "sanctity" så som Haidt använder begreppet inte syftar på någonting snävt religiöst. I stället handlar det om att skydda till exempel "oberörbara" symboler och den mänskliga kroppen från skändningar av olika slag.

Det är sålunda på en eller flera av dessa grundvalar som elefanten, enligt Haidts synsätt, bygger sitt moraliska ställningstagande i en given situation. Men på ett liknande sätt som alla människor inte tycker lika mycket om alla smaker, bejaktar inte alla samma moraliska grundvalar i samma utsträckning. Eftersom individer påverkas på olika sätt av samspelet mellan gener och kulturella influenser, och gör vitt skilda erfarenheter genom livet, kan vissa tvärtom stödja sig på grundvalar som andra anser är mindre viktiga.

De kombinationer av moraliska grundvalar – "moraliska matriser" för att tala med Haidt – som faller sig naturliga för människor har i sin tur en avgörande betydelse för deras politiska uppfattningar. Liberaler, hävdar Haidt, tenderar att vara lagda mot frihet, rättvisa och omsorg, och värdera lojalitet, auktoritet och helighet/okränkbarhet lågt. Konservativa personer är i stället benägna att bejaka alla

sex grundvalar mer eller mindre lika mycket, men tolkar innebörden av frihet, rättvisa och omsorg annorlunda än liberaler.

Här är det på sin plats att påpeka att vi inte bör överföra Haidts begreppspar liberal och konservativ till vänster-högerskalan. Haidt gör själv en koppling till vänster-höger och menar att icke-amerikanska läsare på så sätt kan greppa resonemanget bättre, vilket avspeglas i den svenska utgåvans röda och blå omslag. Men analysen blir både mer trovärdig och mer användbar om den inte reduceras till en fråga om vänster eller höger.

Bokens centrala poäng är att liberaler och konservativa har svårt att begripa och nå fram till varandra eftersom de i första hand utgår ifrån olika moraliska matriser och inte olika uppsättningar av rationella principer. I förening med människoartens starka drift att bilda grupper leder detta till att den politiska debatten delas upp i olika lag med en moraliserande och fördömande syn på motståndarna. Men då vi ofta har sett vänster och höger hamna i samma lag menar jag alltså att dessa traditionella politiska markörer är mindre intressanta i sammanhanget. Liberal och konservativ är däremot begrepp som kan revolutionera vår förståelse av politiska konflikter och enskilda partiers agerande och utveckling, såväl i en amerikansk som i en europeisk kontext.

Vi kan till exempel plötsligt förstå varför de övriga sju svenska riksdagspartierna under lång tid har haft så svårt att tolerera Sverigedemokraterna, eller vad Magdalena Andersson nu håller på att göra med sitt parti. Att döma av hennes större tal som partiordförande, inte minst tillkännagivandet av NATO-beslutet den 15 maj, och hennes nya valfilm, är Andersson i full färd med att skruva upp de tidigare försummade grundvalarna lojalitet, auktoritet och helighet/okränkbarhet i socialdemokratis moraliska matris och försöka locka konservativa väljare. Det är en svaghet hos Haidt att han inte ser denna möjlighet.

Haidts syfte med att skriva boken var att få människor att "vara osams lite mer konstruktiv". Om det blir tydligt att politiska åsikter formas och rättfärdigas av de delvis medfödda moraliska grundvalarna, kanske vi kan mötas med större respekt och ödmjukhet, hoppades han. Under de tio år som gått har polariseringen, till Haidts besvikelse, snarare förvärrats och förbittrats. Inte minst, påpekade han nyligen i en lång, uppmärksammad essä i den amerikanska tidskriften *The Atlantic*, har sociala mediers och framför allt Twitters intåg på scenen bidragit till ytterligare splittring längs olika moraliska linjer. "Retweet"-knappen har exempelvis gjort det möjligt att samla och elda upp det egna laget som aldrig förr.

Ändå är Haidts bok fortfarande oerhört värdefull för dess beskrivning av liberalers och konservativas moraliska bevekelsegrunder. Jag rekommenderar alla som vill få djupare insikt i vår grälsjuka politiska kultur, och det politiska livet i allmänhet, att läsa den. Helst på engelska.

Johan Wennström